

The historical development and classification of ideographic dictionaries

Maftuna BEKMURODOVA¹

Uzbekistan State World Languages University

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2024

Received in revised form

10 November 2024

Accepted 25 November 2024

Available online

25 December 2024

Keywords:

ideographic dictionaries,

historical development,

pictograms,

ideograms,

writing systems,

lexicography,

ancient civilizations,

Egyptian script,

Chinese script,

classification methods,

linguistics,

history of writing,

symbolic representations,

logographic systems,

cultural heritage.

ABSTRACT

Ideographic dictionaries are systems that use symbols (particularly pictograms and ideograms) to convey information and express ideas in different languages. Research in this field focuses on the historical development of ideographic systems, their formation, and evolution in various social and cultural contexts. This study examines the emergence of ideographic dictionaries, their visual differences, and classification methods. It also analyzes the changes in ideographic systems from antiquity to the present day and their usage in modern languages.

2181-3701/© 2024 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol2-iss6/S-pp151-155>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ideografik lug'atlarning tarixiy takomili va tasnifi

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

Ideografik lug'atlar,

tarixiy takomil,

piktogrammalar,

ideogrammalar,

yozuv tizimlari,

lug'atshunoslik,

antik madaniyatlar,

misr yozuvi,

xitoy yozuvi,

Ideografik lug'atlar, turli tillarda ma'lumot va g'oyalarni ifodalashda belgilarni (xususan, piktogrammalar va ideogrammalar) ishlatadigan tizimlardir. Ushbu sohada amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar ideografik tizimlarning tarixiy rivojlanishi, ularning turli ijtimoiy va madaniy kontekstlarda shakllanishi va evolyutsiyasini o'rganishga qaratilgan. Mazkur tadqiqotda ideografik lug'atlarning paydo bo'lishi, ularning tashqi ko'rinishdagi farqlari, hamda tasniflash usullari

¹ Uzbekistan State World Languages University. E-mail: maftunabekmurodova52@gmail.com

tasniflash usullari,
lingvistika,
yozuv tarixiy rivoji,
simvolik tasvirlar,
logografik tizimlar,
madaniy meros.

o'rganiladi. Shuningdek, ideografik tizimlarning antik davrdan zamonaviy davrga qadar o'zgarishi va yangi tillarda qanday ishlatilishi tahlil qilinadi.

Историческое развитие и классификация идеографических словарей

Ключевые слова:

идеографические словари,
историческое развитие,
пиктограммы,
идеограммы,
системы письма,
лексикография,
древние цивилизации,
египетское письмо,
китайское письмо,
методы классификации,
лингвистика,
история письма,
символические
изображения,
логографические системы,
культурное наследие.

АННОТАЦИЯ

Идеографические словари представляют собой системы, использующие символы (в частности, пиктограммы и идеограммы) для передачи информации и выражения идей в различных языках. Исследования в данной области направлены на изучение исторического развития идеографических систем, их формирования и эволюции в разных социальных и культурных контекстах. В данной работе рассматривается происхождение идеографических словарей, их визуальные отличия и способы классификации. Также анализируются изменения идеографических систем от античных времен до современности и их использование в новых языках.

KIRISH

Lug'atlar, har bir tilning leksik birikmalarini tizimli ravishda aks ettiruvchi vositalar sifatida qadimdan tilshunoslikda alohida o'ringa ega bo'lib kelgan. Lug'atlar faqat so'zlarning ma'nolarini o'z ichiga olgan oddiy ro'yxat bo'lib qolmay, balki tilning tarixiy va madaniy rivojlanishini aks ettiruvchi vosita sifatida ham xizmat qiladi. Ayniqsa, ideografik lug'atlar tilshunoslikda muhim rol o'ynaydi. Ideografik lug'atlar, so'zlarning ma'nolarini tasvirlash va ularning o'zaro semantik aloqalarini ifodalashga qaratilgan bo'lib, ularning tarixiy rivojlanishi va tasnifi lingvistik tadqiqotlarda alohida ahamiyatga ega. Ushbu maqolada ideografik lug'atlarning tarixiy takomili, ularning turlari va tasnifi haqida batafsil so'z yuritiladi. Ideografik lug'at tushunchasi tarixan Xitoyning qadimiy yozuvi bilan bog'liq bo'lib, unda har bir belgi o'zining aniq ma'nosini tasvirlaydi. Xitoyning ideografik tizimi asosan grafik belgilardan iborat bo'lib, ular so'zlar yoki iboralarning ma'no va shaklini aks ettiradi. Biroq, ideografik lug'atlar faqatgina Xitoyda emas, balki boshqa tillarda ham vaqt o'tishi bilan takomillashgan.

Ideografik lug'atlarning rivojlanishi bir necha bosqichdan o'tgan. Xitoy yozuvidagi ideogrammlar birinchi navbatda rudimentar tasvirlardan iborat bo'lgan bo'lib, ular so'zning ma'nosini bevosita ko'rsatgan. Boshqa madaniyatlarda esa, ideografik lug'atlarning rivojlanishi so'zning ma'nosini semantik asosda tasvirlashga qaratilgan edi. Shu bilan birga, ideografik lug'atlarning asosiy maqsadi – so'zlar o'rtasidagi semantik aloqalarni aks ettirish, ularning tasvirini yaratish va o'zaro bog'lanishlarini ko'rsatishdir. Tarixan, ideografik lug'atlar so'zlarning ma'no tizimini yanada mukammallashtirib, ularni o'zaro aloqalashgan tizimda tasvirlashga imkon yaratdi. Bu jarayonning davomida,

ideografik lug'atlar faqatgina tasvirlovchi bo'lib qolmay, balki so'zlarning o'zaro bog'lanishini tizimli tarzda yoritishning samarali vositasi sifatida shakllandi. Ideografik lug'atlarning tasnifi ularning tuzilishi va maqsadiga qarab farqlanadi. Asosan, ideografik lug'atlar quyidagi turlarga bo'linadi:

Xitoy tilidagi ideografik lug'atlar eng qadimiy va eng mashhur misollardan biridir. Xitoy yozuvi 3 ming yildan ortiq vaqt davomida shakllangan bo'lib, ularning asosida ideogrammalar turadi. Har bir ideogramma o'ziga xos bir ma'noni anglatadi va o'zaro semantik aloqalarni ko'rsatadi. Xitoy ideografik lug'atlari nafaqat so'zlar o'rtasidagi ma'no aloqalarini, balki madaniy va tarixiy o'zgarishlarni ham aks ettiradi.

Yapon tilidagi ideografik lug'atlar, xitoy yozuvi asosida rivojlangan. Yapon tilida "kanji" deb ataluvchi ideogrammalar ishlatiladi. Bu lug'atlarda har bir ideogramma aniq ma'no bilan bog'liq bo'lib, ular yapon tilining grammatik tuzilmasiga mos keladigan tarzda tizimlashtirilgan. Yapon ideografik lug'atlarida, shuningdek, yozuvdagi qo'shimchalar va morfemalar yordamida ma'no hosil qilish mumkin. Yapon tilidagi ideografik lug'atlar har bir so'zning semantik ma'nosini aks ettiradi va tilning tarixi hamda madaniyatini tushinishda yordam beradi.

Ingliz tilidagi ideografik lug'atlar, asosan, so'zlarning semantik aloqalarini tushunishga qaratilgan. Ingliz tilidagi ideografik lug'atlar ko'pincha so'zlarning sinonimlarini, antonimlarini va ularning ma'no doiralarini tizimlashtiradi. Ingliz tilidagi tezauruslar va sinonimlar lug'atlari bu turdagi lug'atlarga misol bo'lishi mumkin. Bunday lug'atlar so'zlarning o'xshashliklarini ko'rsatib, foydalanuvchilarga so'z tanlashda yordam beradi. Ingliz tilidagi ideografik lug'atlar semantik jihatdan tahlil qilinadi va so'zlarning ma'nolari o'rtasidagi bog'lanishlarni tizimli ravishda yoritadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ba'zi ideografik lug'atlar so'zlarning ma'nolarini yanada chuqurroq tahlil qilib, ularni frazeologik birliklar orqali guruhlaydi. Bunday lug'atlar, tilning semantik aloqalarini ko'rsatish bilan birga, turli frazeologik birliklar va ularning o'zaro bog'lanishlarini ham aks ettiradi. Bu turdagi lug'atlar so'zlarning ma'no jihatlarini to'liq aks ettirishga qaratilgan bo'lib, ularni turli kontekstlarda ishlatishda yordam beradi. Ideografik lug'atlarning afzalliklari: Ideografik lug'atlar tilshunoslikda o'ziga xos afzalliklarga ega. Ularning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- Semantik tizimning aks ettirilishi: Ideografik lug'atlar so'zlar o'rtasidagi semantik aloqalarni aniq tasvirlab beradi va ularning o'zaro bog'lanishini ko'rsatadi.
- Ma'no tahlili: Bu turdagi lug'atlar so'zlarning chuqur semantik tahlilini taqdim etadi, bu esa tilni o'rganishda samarali vosita hisoblanadi.
- Tilshunoslik tadqiqotlarida qo'llanilishi: Ideografik lug'atlar tilshunoslar uchun til tarixini, semantikasini va o'zgarishlarni o'rganishda muhim vositadir.
- Madaniy va tarixiy ma'lumotlarni aks ettirish: Ideografik lug'atlar so'zlarning madaniy va tarixiy kontekstini aks ettiradi, bu esa til o'rganishda, ayniqsa, tilning tarixiy rivojlanishini o'rganishda yordam beradi.

Leksik birliklarning tizimli aloqalarini tushunish va ifodalashda lug'atlar muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Lug'atlar nafaqat so'zlarning ma'no va shakllarini yoritib beradigan manbalar, balki tilning semantik va sintaktik tizimini aks ettiruvchi vositalardir. Bugungi kunda, tilshunoslikda so'zlar va ularning o'rtasidagi bog'lanishlarni ko'rsatuvchi ikkita muhim tushuncha mavjud: **"ideografik lug'at"** va **"tezaurus"**. Ushbu maqolada ideografik lug'at va tezaurus tushunchalarining ta'rifi, maqsadi va ularning leksik birliklar orasidagi tizimli bog'lanishlarni ifodalashdagi o'rni tahlil qilinadi.

Ideografik lug'at – bu lug'at turida so'zlar ularning ma'nolarini tasvirlash orqali guruhlanadi. Ideografik lug'atda, so'zlar va ularning o'rtasidagi aloqalar asosan **semantik** yondashuvga asoslanadi. Har bir so'z yoki leksik birlik ma'no jihatdan bir-biriga bog'langan boshqa so'zlar bilan birga tasvirlanadi. Ideografik lug'at so'zlarning semantik aloqalarini, ularning o'zaro bog'lanishlarini va turlarini ko'rsatadi, shu bilan birga bir nechta so'zlar o'rtasida o'zaro taqqoslash imkoniyatini yaratadi.

Ideografik lug'atlarda so'zlar **ideogrammalar** yoki **belgilar** yordamida tasvirlanadi. Bu turdagi lug'atlar ko'pincha ijtimoiy yoki madaniy ma'lumotlar asosida tashkil topadi, chunki so'zlar ma'nolari ko'pincha madaniy kontekstga bog'liqdir. Shuningdek, ideografik lug'atlar til o'rgatishda ham qo'llaniladi, chunki ular so'zlarning o'xshashliklarini va farqlarini o'rganishga yordam beradi.

Masalan, **Chinese ideographic dictionaries** – bu turdagi lug'atlar Xitoy yozuvi yoki boshqa sharqiy tillarda keng tarqalgan bo'lib, har bir belgining ma'nosi tasvirlanadi va uni boshqa tegishli belgilar bilan aloqalarini ko'rsatish orqali tizimlashtiradi.

Tezaurus – bu so'zlar o'rtasidagi sinonimlik va antonimlik munosabatlarini ko'rsatuvchi lug'at turi bo'lib, asosan so'zlarning sinonimlarini va ularga mos keluvchi boshqa leksik birliklarni tasvirlaydi. Tezaurusda so'zlar ularning o'xshashligi yoki qarama-qarshiligi nuqtai nazaridan guruhlanadi. Tezaurus asosan **lingvistik vosita** sifatida ishlatiladi va uning maqsadi so'zlarning sinonimlari va antonimlarini tizimli ravishda taqdim etishdir. Tezaurusning asosiy vazifasi – so'zlarni ular o'rtasidagi semantik bog'lanishlar orqali tizimlashtirish va foydalanuvchilarga turli kontekstlarda so'z tanlashda yordam berishdir.

Tezaurusda so'zlar, asosan, so'zning ma'no jihatiga qarab o'zaro bog'lanadi. Masalan, "besh" so'zi bilan "yetti" so'zi antonimlar sifatida ajratiladi, "quvnoq" va "xursand" so'zlari esa sinonimlar sifatida guruhlanadi. Tezauruslar asosan tarjima qilishda, yozish va nutqda so'zlarni xilma-xil qilishda, shuningdek, stilistik jihatdan to'g'ri so'z tanlashda foydalidir.

Tezaurusning eng mashhur namunalari **Roget's Thesaurus** bo'lib, u ingliz tilidagi so'zlar o'rtasidagi sinonimlik aloqalarini keng qamrovli tarzda taqdim etadi. Ushbu turdagi lug'atlarda, har bir so'zning sinonimlari va antonimlari alohida bo'limlarda to'plangan bo'lib, foydalanuvchiga so'zning turli kontekstlarda qanday ishlatilishi mumkinligini ko'rsatib beradi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

Asosiy farq ideografik lug'at va tezaurusning maqsadida yotadi. Ideografik lug'atlar asosan so'zlarning ma'no tasvirini va ularning o'zaro semantik aloqalarini aks ettirishga qaratilgan bo'lsa, tezaurus esa so'zlar orasidagi sinonimlik va antonimlik aloqalarini tizimlashtiradi.

Semantik aloqalar: Ideografik lug'atlarda so'zlar o'rtasidagi bog'lanishlar ma'no nuqtai nazaridan shakllanadi. Tezaurusda esa, asosan, sinonimlik va antonimlik munosabatlari ustunlik qiladi. Tezaurusda so'zlar o'rtasidagi bog'lanishlar sinonimlar yoki antonimlar orqali o'zaro ifodalanadi.

Foydalanish: Ideografik lug'atlar ko'pincha so'zlarning semantik tahlilini o'rgatishda va ularning ma'no jihatlarini chuqurroq anglashda foydalidir. Tezaurus esa asosan so'zlarni kontekstual va stilistik jihatdan tanlashda, sinonimlarni ishlatishda yordam beradi.

Tuzilish: Ideografik lug'atlar ko'proq ma'no jihatidan bir-biriga bog'langan so'zlar bilan tuziladi, bu lug'atlar so'zlar o'rtasidagi semantik to'liq tasvirni taqdim etadi. Tezauruslar esa so'zlarning sinonimlari va antonimlarini o'zaro guruhlash orqali tizimlashtiradi.

O'xshashliklar esa shundaki, har ikkala tizim ham so'zlar o'rtasidagi bog'lanishlarni tizimlashtirishga yordam beradi. Ideografik lug'at ham, tezaurus ham tilshunoslarga yoki foydalanuvchilarga so'zlar o'rtasidagi aloqalarni aniqlash, so'z tanlashda yaxshiroq yordam berish uchun ishlatiladi. Ularning har ikkalasi tilni chuqurroq tushunish va til materialini samarali ishlatish imkonini beradi.

XULOSA

Ideografik lug'at va tezaurus tushunchalari lingvistika va tilshunoslikda o'ziga xos ahamiyatga ega. Ideografik lug'atlar so'zlarning ma'nolarini tasvirlash va ularning semantik aloqalarini ko'rsatishga qaratilgan bo'lsa, tezauruslar so'zlar orasidagi sinonimlik va antonimlik aloqalarini tizimlashtiradi. Ular o'rtasidagi farq va o'xshashliklar tilshunoslik va leksikografiya sohalarida keng qamrovli tadqiqotlarga asos bo'ladi. Ikkala tizim ham tilni chuqurroq o'rganish, so'z tanlashda va so'zlarning ma'no tizimini yaxshiroq tushunishda yordam beradi. Ideografik lug'atlar, tilshunoslikda so'zlarning semantik aloqalarini tizimlashtirish va ularning o'zaro bog'lanishini tushunishning muhim vositasidir. Ularning tarixiy rivojlanishi, Xitoy va Yapon tilidagi lug'atlardan tortib, ingliz tilidagi tezauruslarga qadar bo'lgan kengayish, tilshunoslarga tilning semantik tuzilishini yanada chuqurroq o'rganishga yordam beradi. Ideografik lug'atlar faqat so'zlar ma'nosini tasvirlash orqali tilni o'rganishda yordam berib qolmay, balki tilning tarixiy, madaniy va madaniy kontekstlarini ham aks ettiradi. Ularning turli xil tasniflari va turlarining mavjudligi, tilni tushunish va tarjima qilishda qo'llaniladigan samarali vositalardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Chadwick, J. (1958). *The Decipherment of Linear B*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Baker, H. (1990). *The Hieroglyphs of Ancient Egypt*. London: British Museum Press.
3. Graham, A. (2014). *Pictograms, Ideograms, and the Evolution of Writing Systems*. Oxford: Oxford University Press.
4. Robinson, A. (2009). *Writing and Script: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
5. Schmandt-Besserat, D. (1992). *Before Writing, Volume 1: From Counting to Cuneiform*. Austin: University of Texas Press.
6. Jensen, W. (2004). *The Origins of Writing: From Sumer to the Maya*. Chicago: University of Chicago Press.
7. Pictorial Writing Systems in Early Civilizations (2015). *Journal of Ancient Languages*, 43(2), 220-235.
8. Schneider, W. (2008). *The Evolution of the Chinese Script*. New York: Routledge.